

ESKİ ÖNASYA'DAN GÜNÜMÜZE BAHAR BAYRAMLARI VE BEREKET TÖRENLERİ

*A. Tuba ÖKSE

İnsan hayatındaki en önemli mücadele besin elde etmeye yöneliktir. Beslenme zincirinin ilk halkasını oluşturan toprak ve su bitkilerin büyümesini, bitkiler de hayvanların büyümesini sağladığından, insanlık tarihinin başlangıcından beri bu maddeler dinsel kavramlar hâline getirilmiş, mevsimlere göre değişen yaşam döngüsü de mitolojik öykülere konu edilmiş, doğanın canlandığı ilkbahar, bayramlarla kutlanmış, bereketin sağlanması için çeşitli ritüel törenler düzenlenmiştir.

Toprak, yaşamı içerisinde barındıran ve besleyen, yaşam mekânı sağlayan koruyucu alan, su ise yaşam iksiridir. Bu nedenle toprak "Ana Tanrıça", bitkilerin büyümesini sağlayan yağmuru getiren "Hava Tanrısı" da onun eşi olarak ana tanrı çiftini oluşturmuştur. Hititler'in "Arinna Kenti Güneş Tanrıçası" ile "Hava Tanrısı" eştir ve Toprak Tanrıçası Wurun-senu ile eşdeğer olan Kubaba, yaşamın ve hayvanların bereketinden sorumlu olan tanrı LAMMA'nın eşidir (Klengel 1989: 243, 465; Haas 1994: 406). Eski Assur kaynaklarında Kubabat olarak geçen bu tanrıça Friglerde Kybele, Lidya'da Kybebe, Likya'da Kuvava olarak adlandırılmış (Gusmani 1979). Eski Yunan'da Artemis adını almıştır.

Pınar tanrıçalarının da çoğu kez hava ve bereket tanrıalarının sevgilileri olduğuna inanılmıştır (Haas 1994: 446). Suriye Pınar Tanrıçası Sala ile hava tanrısı Dağan, Hitit Pınar Tanrıçası Hatepuna/Hatepinu ile Bereket Tanrısı Telipinu ve Hatti Tanrıçası Tassuwassi ile "Nerik Hava Tanrısı" birer tanrı çiftiydi. Bitki tanrıçaları genellikle

yeraltı su kaynakları ile ilişkilendirilmiştir. Emar'da Bitki Tanrıçası Ishara'nın ırmaklar ve pınarlara da hükmettiğine inanılmış ve Irmak Tanrıçası Balıha (Balih) ve Haburıtum (Habur) ile birlikte anılmıştır (Haas 1994: 393-397). Ugarit Bitki Tanrıçası Astarte de su kaynaklarından sorumlu yeraltı tanrısı Astar ile bağlantılıdır (Klengel 1989: 279).

Eski Önasya'da yeraltı su kaynakları, kuyular ve içlerinden su çıkan mağaraların tanrıların ve ruhların dünyaya çıktıkları geçitler olduğuna inanılmış, dinliş ritüellerinde tanrıların buralardan gelmesi beklenmiştir. Boğazköy "Südburg" yazıtında geçen ^dKASKAL.KUR, "yeraltına yapay giriş" olarak tercüme edilmiş (Hawkins 1995: 44-45). Troia'daki kaynak mağara (Korfmann 1998: 57) ve Boğazköy-Yazılıkaya B odası ile ilişkilendirilmiştir. Hitit (Bittel 1976: 185-197) ve Frig (Barriett 1953: 80-82) kaya tapınakları bir nehir, pınar ya da havuz yakınlarında yer alır. Fenike'deki Astarte tapınakları, arasında kutsal olduğuna inanılan Afqa (Nahr el-İbrahim) Irmağı'nın kaynağının da yer aldığı su kaynakları yakınına kurulmuştur (Groenewoud 2001: 141-151). Palmyra'daki Bel Tapınağı kutsal sayılan bir pınar yakınına kurulmuş ve su kültü kapsamında yapılan sunular Selevkoslar Dönemi sonuna kadar bu pınara akıtılmıştır (Segal 1970: 48-54). Sâbîler ünlü Ortaçağ kenti Harran'da bulunan Ay Tanrısı Tapınağı yakınındaki "Su İdolü"nü bulduğuna kutsal mekâna her 20 Nisan'da sunular yapmışlar. Hierapolis'teki kutsal havuzlar Hi-

ristiyan Döneminde ve sonrasında da önemini korumuştur.

Mevsimsel Yaşam Döngüsü

Sonbaharda tohumların toprağa ekilmesi ve ilkbaharda havaların ısınmasıyla birlikte eriyen karların su kaynaklarını güçlendirmesi, topraktan tohumların filizlenmesi ile doğanın yeni bir yaşama başlaması, Eski Önasya'da bereket tanrı(ça)sının ölmesi ve dirilmesine bağlanmıştır. Bu inanç doğrultusunda ortaya çıkan mitolojik öykülerde bereket tanrı(ça)sının ölümü ve dirilmesi mevsim döngülerini, dirilmede hava tanrısının yardım etmesi de ilkbahar yağmurlarını simgelemektedir. Mezopotamya Bereket Tanrısı DUMUZI/Tammuz'un öyküsünde doğa (Moortgat 1949; Kramer 1973: 83-85), tanrının yılın yarısında dünyaya dönerek tanrıça INANNA/Istar ile birleşmesi sonucu canlanır. Bu birleşme tarlaların tohumlanmasını simgelediğinden, "kutsal evlilik" ritüelleriyle kutlanmıştır. Antik dönemde bu öykü yeraltı tanrısının Demeter/Cerere'in kızı Core/Persephone'yi kaçırması ve baştanrı Zeus'un arabuluculuğu ile kızını yılın üçte birinde alması şeklinde karşımıza çıkar (Showerman 1969: 21, 73). Demeter'in "tahılı büyüten toprak" (Robertson 1996: 302), oğlu Pluton'un "toprağın içinde saklı olan tohum" anlamına gelmesi, tanrıçanın tarımla ilişkisini gösterir.

Bereket tanrısının kardeşi, yeraltı tanrısı tarafından öldürülmesi sonucu doğanın ölümü ve tanrının kızkardeşi/eşi tarafından kurtarılması ile doğanın canlanışını konu alan öykülerde tanrının parçalanarak toprağa serpilmesi, tarlaların tohumlanması simgelenmektedir. Mısır Bitki Tanrısı Osiris (Erman 1934: 40 v.d, 68-75) Seth tarafından öldürülür, Isis tarafından yaşama döndürülür, Seth onu tekrar öldürüp parçalayarak dağıtır, Isis parçaları toplayarak onu tekrar diriltir. Suriye'de ise Bereket Tanrısı Ba'al (Dussaud 1934: 302; Aistleitner 1964: 11-23; Driver 1956: 10-20, 72-120) Môt tarafından öldürülünce Tanrıça Anat, Môt'u parçalar ve tarlalara serper. Ugarit'te bulunan Ba'al stellerinde tanrının hava tanrısı kimliğinde gösterilmesi (Dussaud 1935; Pope ve Tigay 1971: 119, 124; Koch 1979: 465-468; Wiggins 2000: 578, 597-598), tohumların yağmur sayesinde filizlenmesini simgeler.

Bu öykülerin M.Ö. 1. binyıldaki örnekleri su seviyesinin ilkbaharda yükselmesi ve sonbaharda düşmesi ile ilişkilidir. Fenike mitolojisinde Adon/Eshmun ile Astarte (Groenewoud 2001: 151), İbrani mitolojisinde Yahweh (Hermann 1979: 374) ile Frig mitolojisinde Attis ve Kybele öyküsü benzeri motifler içerir. Pessinus'ta Ana Tanrıça Kybele'nin Sakarya Nehri'nin torunu Attis ile birleşmesi (Çapar 1979: 178-180), topraktaki tohumların su ile birleşerek filizlenmesini simgeler. Bu öykü Antik Dönemde Adonis/Bacchus ve Aphrodite/Venus için geçerlidir (Groenewoud 2001: 139-159).

Hitit mitolojisinde yaşam döngüsünü konu alan öykülerden bazıları hiddetli bir tanrının ortadan kaybolmasını konu almıştır. Bereket Tanrısı Telipinu'nun ortadan kaybolması sonucunda tohumlar büyümemiş, hayvanlar yavruklarını beslememiştir (Götze 1973: 87 v.d). "Nerik Hava Tanrısı"nın insanlara kızarak yeraltı dünyasına inmesi de kurak bir dönemi başlatmıştır (Haas 1994: 603-605).

Hitit ve Hurri mitolojisinde yaşam döngüsünü konu alan diğer öyküler iki tanrının veya kıtlık ile bolluğun mücadelesi ile simgelenir (Haas 1994: 82-85, 99-105). Hurrilerin Hazzi Dağı olarak adlandırdıkları, Asi Irmağının güneyindeki Cebel al-'Agra'da geçen mücadelede Tahıl Tanrısı Kumarbi'nin, Hava Tanrısı Tessap'u yeraltı dünyasına götürmesi, tarlaların tohumlanmasını simgeler. Hava tanrısı ile yılan ejderi Illuyanka arasındaki mücadeleyi konu alan öyküde hava tanrısının dünyayı yılın bir yarısında, yılan ejderinin diğer yarısında yönetmesi, mevsim döngüsünü simgeler ve Hesiod'un Theogoni'sindeki Tahıl Tanrısı Kronos'un babası Zeus ile mücadele öyküsüyle benzeşir.

Yeni Yıl Bayramları

Doğanın canlanması Eski Önasya'da ilkbaharda düzenlenen bayramlarla kutlanmış, tanrılara su ve çeşitli besinler sunulmuştur (Pallis 1926: 167-168; Zimmer 1926; Köhne 1993: 265-271). Bu bayramlarda göğe doğru yükselen dumanın tanrılarla iletişimi sağladığı inancı doğrultusunda tütsü yakılmıştır (Haas 1994: 152, 297; Erman 1934: 177). Bitkilerin tekrar canlanması ve büyümesi, ritüel uygulamalarda tahıl ile sembolize edilmiş, kutlamalar sonunda toplu yemek yenmiştir

(Frankena 1953: 67; Postgate 1974: 56-61). Geçen yüzyıla kadar Bursa'daki Sultan I. Murat Türbesi'ne ilk hasat edilen buğdayın kavrulmuş bırakılması ve ziyaretçilerce yenmesi (Hasluck 1929: 106) ile hâlen Şanlıurfa'da bazı toplulukların baharın başlangıcını kavrulmuş buğday yiyerek kutlamaları, Eski Önasya geleneğinin günümüze yansımalarıdır. Eski Mısır'da haziran ayında Nil Nehri'nin kabarmasıyla başlayan tarım mevsimi, Hoiach ayında kutlanmıştır (Erman 1934: 377-378). Çamur ve tohumlarla biçimlendirilen Osiris figürinleri (Raven 1982: 30-33) filizlendirilerek tanrının, dolayısıyla doğanın dirilişi simgelenmiştir. Bu uygulama, Eski Yunan ve Roma'da da devam etmiştir.

Tarım mevsiminin başlangıcı, Mezopotamya yılının ilk ayı olan Nisan/Nisannu ayının dördüncü gününde Akitu Bayramı'nda kutlanırdı (Pallis 1926; Falkenstein 1959; Sallaberger 1999: 291-294). Tanrı heykelleri şehir dışına çıkartılıp bir nehir/kanal yakınına getirilir.

Tammuz ile Istar için "kutsal birleşme" töreni yapılır, kurbanlar sunulur, tütsü yakılır ve toplu yemek yenirdi (Postgate 1974: 59). M.Ö. 1. binyılda görkemli yapılara dönüşen Akitu tapınakları yerleşim dışına bir pınar, ırmak ya da kanal yanına kurulmuş ve Selevkolar Dönemi sonuna kadar kullanılmıştır (Heinrich 1982: 249-277).

Hititler, ilkbahardaki AN.TAH.SUM Bayramı'nı, bu bayrama adını veren çiğdem (crocus) ilk çiçek açtığı zaman tanrılara hayvan, tahıl ve içecek sunarak kutlamışlardır (Güterbock 1960: 90-92; Houwrik Ten Cate 1986: 95-100; Nakamura 2002: 10-14). Törenlerin Boğazköy'deki Büyük Tapınak (Haas 1994: 775, 789) ile Yazılıkaya A odasında (Bittel 1976: 210), Kuşaklı yakınındaki Suppitasu Tapınağı'nda (Müller-Karpe 1996: 307, 312) yapıldığı düşünülmektedir. Antik Dönemde bahar bayramları Cybele ve Demeter tapınımı ile bağlantılıdır. Pessinus'ta Cybele bayramları 4-10 Nisanda müzik eşliğinde kut-

Mevsim Döngülerini Simgeleyen Tanrılar

Öykü	Uygurluk	Bereket Tanrısı	Savaş Tanrıçası	Yeraltı Tanrısı	Hükem Tanrı
Parçalanmış	Mısır	Osiris	Isis	Seth	Thot
Tanrı	Suriye	Ba'al	Anat	Mot	El
Yeraltına inen	Sumer	DUMUZI	INANNA	EREŞ.KIGAL	EN AN.KI
	Assur-Arami	Tammuz	Istar	Ereškigal	Ea
	Fenike	Adon/Eshmun	Astarte		
	Frig	Attis	Kybele		
	Yunan	Adonis/Kore	Aphrodite	Hades	Zeus
	Roma	Bacchus	Venus	Orkus	Zeus
Kaçınılan		Bitki Tanrıçası	Kurtarıcı Tanrı(ça)		
	Suriye	Astarte	Ba'al	Jam	
	Yunan	Cere	Demeter	Hades/Pluton	Zeus
	Roma	Persephone	Ceres/Cerere	Orkus	Zeus
Kayıbolan		Bereket Tanrısı Telipinu			
Tanrı	Hitit	Nerik Hava Tanrısı			
Tanrı		Tahıl Tanrısı/Ejder	Hava Tanrısı		
	Hitit-Hitri	Kurmarbi	Teshup		
		Iluyanka			
	Roma	Kronos	Zeus		

lanmış, süt ve arpa sunulmuş, kurban kesilmiştir (Çapar 1979: 178-180). Roma'da 21-22 Mart'ta Lavatio Bayramı'nda tütsü yakılmıştır (Showerman 1969: 57; Robertson 1996: 243, 281). İlkbaharın başlangıcı hâlen 22 Mart'ta Nevruz Bayramı'yla kutlanmaktadır.

Edessa'da M.S. 5. yüzyıl sonuna kadar İlkbahar Bayramı mayıs ayında bir su kaynağı yanında tütsü ve lambalar yakılıp sunular yapılarak ve müzik eşliğinde dans edilip şarkılar söylenerek kutlanmıştır (Segal 1970: 105-106). Mayıs ayının altıncı günü Hıristiyanlar Hagia Yorgi (St. Georges) Gününü, Anadolu halkı Hidrellezi kutlar. Bu bayrama adını veren Hızır (Hıdır) ve İlyas Peygamber (Hasluck 1929: 319-322; Oğuz 1980: 117; Yörükân 1998: 120, 282) Yunanca Eliyas, İbranice Eliyah, İlyas ve Elisha, Süryanice İliya ile özdeşir. Kutlamalarda ateşler yakılır, toplu yemekler yenir, yöresel olarak kutsal sayılan mezarlar ziyaret edilir, kesilen kurbanlar dağıtılır (Oğuz 1980: 1161; Türk 2002: 43-47). Hıristiyanlar'ın ilkbahardaki ilk dolunaydan sonraki pazar günü kutlanan Paskalya Bayramı ile Yezidilerin İda İsa Bayramı (Showerman 1969: 110) da baharın başlangıcını simgelemektedir.

Kıtlık-Bolluk Döngüsü

Dünyada küresel iklim değişikliklerinin dışında, bölgesel olarak yıllarca süren sulak ve kurak dönemler, zaman zaman canlıların besin bulmada zorlanarak bölgeyi terk etmeleriyle sonuçlanmıştır. Eski Önasya'nın yağmura dayalı tarımla geçinen toplumları, bu döngüyü de tanrılarla ilişkilendirerek mitolojik öyküler üretmişlerdir. Suriye'de yedi, Anadolu'da dokuz yıla yayılan bazı bayramlar, bölgede yaşayanların inançlarında önemli yer tutan kıtlık ve bolluk ya da yaşam ve ölüm arasındaki mücadeleye dayanır ve bereketi sağlamak için bazı büyü ritüelleri içerir.

Suriye'nin Savaş Tanrıçası Astart'ın bitkiler tanrıçası kimliğinde gösterildiği bir öyküde yedi yıl boyunca tutsak tutulması ve kardeşi, bereket tanrısı Ba'al'in Jam ile mücadelesinden sonra özgürlüğüne kavuşması (Klengel 1989: 279-281), yedi yıllık bir kıtlık döneminin sonunda bereketin tekrar dönmesini simgelemektedir. Hava Tanrısı Dagān, adının "bulutlu ve yağmurlu" anlamına gelmesi (Fleming 1992: 240-245) nedeniyle yağmur-

dan, "tahıl" anlamına gelmesi nedeniyle de tahıl ve tarımdan sorumludur (Schmöckel 1938: 99-100). Dagān için her yılın ilk ayında yedi gün süreyle kutlanan Zukru Bayramı'na ilişkin ritüeller, yedi yıla yayılmıştır (Fleming 1992: 231-255). Emar'ın zukru takvimine göre M.Ö. 13. yüzyılda yılın ilk ayının 14.-15. günlerinde Istar ile Dagān için nehir kenarlarında kurban kesilmiş, çeşitli gıdalar sunulmuş ve "kutsal birleşme" ritüelleri uygulanmıştır. Hititler'in dokuz yılda bir kutladıkları EZEN-purulliyas (Haas 1994: 465-467, 698-699), Suriye'nin Zukru Bayramı ile aynı niteliktedir. Hititlerin Istar'la özdeşleştirilen Tanrıça Pirinkir için uyguladıkları Babilili ritüeli sırasında yedi/dokuz pınara şarap, bira ve çeşitli ekmekler sunulmuş, tütsüler yakılmış ve koyunlar kurban edilmiş, törenler Eski Önasya bereket ritüellerinde olduğu gibi, bir kayık modelinin nehre bırakılmasıyla son bulmuştur (Beckman 2002: 37, 39). Mısır firavununun gördüğü, yedi cılız devenin yedi tombul deveyi yuttuğu rüyayı, Hz. Musa'nın, yedi bolluk yılından sonra gelecek olan yedi kıtlık yılı olarak yorumlaması, bu inancın MÖ. 1. binyılda sürdüğünü göstermektedir.

Hititler'in KI.LAM Bayramı bir sunağın üzerine ekmek bırakılarak uygulanan bir yağmur yağdırma töreni içermektedir (Wegner 1978: 404-406). Bu tören sırasında iki çıplak insan bir teknenin içerisine çömelir, bir rahip ya da rahibe, bu teknenin etrafında dönerek tekne içerisindeki insanların üzerine bira ve çeşitli içecekler döküp bir boynuzla üfleyerek gök gürültüsü sesini taklit etmiştir. Törenler sırasında bir hayvan ya da bir kukla üzerine pınar suyu dökme ya da onları nehre, göle, pınara ya da içinde su bulunan bir tekneye batırma da uygulanmıştır. III. Hattusili Döneminde Nerik kentinde, içinde bir pınar bulunan mağaralarda, pınara kan, çeşitli içecekler ve hayvanlar kurban edilerek "Nerik Hava Tanrısı"nın geri dönmesi, dolayısıyla yağmur dilenmiştir (Haas 1994: 603-605).

Hitit başkenti Boğazköy'de su deposu olarak inşa edilen havuzların mille dolmasından sonra buraya çok sayıda adak kabı bırakılması (Seeher 2001: 353, 360; Neve 1971: 13-19, 31 v.d.) ve Hitit kaynaklarında pınar tanrılarına ait kutsal havuzlardan söz edilmesi (Haas 1994: 627), bunları yağmur yağdırma törenleri ile ilişkilendirmiştir. Hititler hava tanrısının pınarlarla ilişkili bazı

dağ ve kaya tapınaklarında benzeri törenler düzenlemişlerdir. Frigya'da Diğer Asar Kale yakınındaki kayaya oyulmuş havuzun bir su kaynağı yakınındaki dağ üzerinde bulunması, yağmur yağdırma törenleri sırasında kullanılmış olabileceğini göstermektedir (Börker-Klöhn 2000: 38-41).

Eski Roma'da 27 Mart'ta yağmur yağdırma için (Başgöz 1967: 305), Palmyra, Hierapolis ve Dura Europos'ta 20 Nisan'da su ve bereketin sağlanması için festivaller düzenlenmiştir (Segal 1970: 47-49). Horsabad yakınlarında yağmur yağdırma ritüeli sırasında yakın zamana kadar kılık değiştirmiş iki erkeğin dansına izleyicilerin sopalar ve çanlarla birlikte el çırpıp şarkı söylemekle eşlik etmeleri, birisinin ölü taklidi yapması ve üzerine su atılarak diriltilmesi ve topluca yemek yenip yağmur için dua edilmesi (Frankfort 1934), bu geleneklerin sürdüğünü göstermektedir. Anadolu'da bazı pınarlar ve üzerinde bir mezar ya da büyük bir ağaç bulunan dağ tepelerinde hâlen topluca yağmur duası edildikten sonra yakındaki pınardan su içilip yenmesi ve kadınların dere içerisine girip "Allah"ın adını zikrederek yağmuru kutlamaları, ya da bir bez bebek üzerine su dökülüp dereye atılması sırasında yağmuru getirmeleri için melekleri uyandırmak amacıyla çanlar çalınması, kurban kesilip toplu yemek yenmesi gibi uygulamalar (Başgöz 1967; Neve 1971: 37) yaşatılmaktadır.

Sonuç

Doğanın canlanması, bitki ve hayvanların büyüyüp çoğalarak yeni bir yaşama başlaması, Eski Önasya'da her yıl sonbaharda ölüp ilkbaharda yaşama dönen bereket tanrılarıyla ilişkiliydi. Tohumlar toprağa düşerek her ilkbaharda yeniden canlanmak üzere kış mevsimini ölümler ülkesinde geçirirlerdi. Doğaya bağımlı yaşayan insanlar için doğanın canlanması, suların çoğalması, tohumların köklenmesi yeni yaşamın başlangıcıydı ve karların erimeye, bitkilerin yeşermeye başladığı ilkbahar, kutlanmalıydı. Bereketi sağlayan yağmur gecikirse, hiddetlenerek kaybolan tanrı ya da kaçırılan tanrıçanın yeryüzüne geri dönmesi için sunular yapılmalı, hava tanrısına yakarılmalıydı. Bu uygulamalar, eski inançlardaki kökenleri bilinmeden hâlen sürdürülmektedir.

SUMMARY

The seasonal cycle of the nature and vegetation depending on water sources developed a religious conception in the Ancient Near East. Mythological stories and several ritual practices on this concept can be followed by archaeological evidence. The rebirth of nature in Spring was celebrated in sanctuaries placed close to rivers, springs or wells. During ceremonies grain and water had been used as ritual substances symbolising the rebirth of nature and the seeding of fields. Incense was used to invite gods to take part in ritual meals. Pools and basins were used for rain-making ceremonies and offerings were put into pits or poured into springs, since these were believed to be entrances to the netherworld. Some of these traditions reached the modern times.

NOTLAR

* Prof. Dr. Tuba OKSE, Hacettepe Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü, Ankara/TURKIYE

KAYNAKÇA

- Aistleitner, J. 1964, *Die mythologischen und kultischen Texte aus Ras Schamra*, Budapest.
- Barnett, R. D. 1953, "The Phrygian Rock Facades and the Hittite Monuments", *Bibliotheca Orientalis*, 10: 78-82.
- Başgöz, İ. 1967, "Rain Making Ceremonies in Turkey and Seasonal Festivals", *Journal of American Oriental Society*, 87: 304-306.
- Beckmann, G. 2002, "Babyloniaca Hethitica. The 'babili-Ritual' from Boğazköy (CTH 718)", *Recent Developments in Hittite Archaeology and History*, (Ed.) K. A. Yener ve H. A. Hoffner Jr., Wionna Lake, 35-41.
- Bittel, K. 1976, *Die Hethiter*, München.
- Börker-Klöhn, J. 2000, "Nachlese an phrygischen Fundplätzen", *Reallexikon der Assyriologie*, 24: 35-69.
- Çapar, Ö. 1979, "Roma Tarihinde Magna Mater (Kybele) Tapınımı", *Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 29: 167-190.
- Driver, G. R. 1956, *Canaanite Myths and Legends*, Edinburgh.

- Dussaud, R. 1934, "Ba'al et Ben-Dagon des textes de Ras-Shamra", *Syria*, 15: 301-304.
- Dussaud, R. 1935, "Deux Stèles de Ras Shamra. Portant une dédicace au dieu Dagon", *Syria*, 16: 177-180.
- Erman, A. 1934, *Die Religion der Ägypter*. Berlin.
- Falkenstein, A. 1959, "Akiti-Fest und Akiti-Haus", *Festschrift Johannes Friedrich*, (Ed.) R. von Kienle v. d., Heidelberg, 147-182.
- Fleming, D. E. 1992, *The Installation of Baal's High Priestess at Emar*. Atlanta.
- Frankena, R. 1953, *Takultu*. Leiden.
- Frankfort, H. 1934, "A Tammuz Ritual in Kurdistan (?)", *Iraq*, 1: 137-145.
- Götze, A. 1973, "A Hittite Myth", *The Ancient Near East I* (Ed.) J. B. Pritchard, Princeton, 82-91.
- Groenewoud, E. M. C. 2001, "Use of Water in Phoenician Sanctuaries" *Ancient Near Eastern Studies*, 38: 139-159.
- Gusmani, M. R. 1969, "Der Lydische Name der Kybele", *Kadmos*, 8: 158-161.
- Güterbock, H. G. 1960, "An Outline of the Hittite AN.TAH.SUM Festival" *Journal of Near Eastern Studies*, 19: 80-89.
- Haas, V. 1994, *Geschichte der Hethitischen Religion*. Köln.
- Hasluck, F. W. 1929, *Christianity and Islam under the Sultans*. Oxford.
- Hawkins, J. D. 1995, *The Hieroglyphic Inscription of the Sacred Pool Complex of Hattusa (Südburg)*. Wiesbaden.
- Heinrich, E. 1982, *Die Tempel und Heiligtümer im alten Mesopotamien*. Berlin.
- Hermann, W. 1979, "Jahwes Triumph über Mot", *Ugarit Forschungen*, 11: 371-377.
- Houwnik Ten Cate, P. H. J. 1986, "Brief Comments on the Hittite Calendar: The Outline of the AN.TAH.SUM Festival", *Kanissuwar*, (Ed.) H. A. Hoffner Jr. et al, Chicago, 95-110.
- Klengel, H. 1989, *Kulturgeschichte des alten Vorderasien*. Berlin.
- Koch, K. 1979, "Zur Entstehung der Ba'al-Verehrung", *Ugarit Forschungen*, 11: 465-475.
- Korfmann, M. 1998, "Troia-Ausgrabungen 1997", *Studia Troica*, 8: 1-70.
- Kramer, S. N. 1973, "Myths and Epics From Mesopotamia", *The Ancient Near East I* (Ed.) J. B. Pritchard, Princeton, 28-86.
- Kühne, C. 1993, "Vorpfer im alten Anatolien", *Religionsgeschichtliche Beziehungen zwischen Kleinasien, Nordsyrien und dem Alten Testament*, (Ed.) B. Janowski et al, Göttingen, 225-283.
- Moortgat, A. 1949, *Tammuz*. Berlin.
- Müller-Karpe, A. 1996, "Kuşaklı: Ausgrabungen in einer Hethitischen Stadt", *Antike Welt*, 1996/4: 305-312.
- Nakamura, M. 2002, *Das hethitische nuntarriyasha-Fest*. Leiden.
- Neve, P. 1971, *Regenkult-Anlagen in Boğazköy-Hattusa*. Tübingen.
- Oğuz, B. 1980, *Türkiye Halkının Kültür Kökenleri II*. İstanbul.
- Pallis, S. A. 1926, *The Babylonian Akitu Festival*. Kopenhagen.
- Pope, M. H. ve J. H. Tigay 1971, "A Description of Baal" *Ugarit Forschungen*, 3: 117-130.
- Postgate, J. N. 1974, "The bit akiti in Assyrian Nabu Temples", *Sumer*, 30: 51-74.
- Raven, M. J. 1982, "Corn Mummies", *Oudheidkundige Mededelingen uit het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden*, 63: 7-36.
- Robertson, N. 1996, "The Ancient Mother of the Gods. A Missing Chapter in the History of Greek Religion", *Cybele, Attis and Related Cults*, (Ed.) E. N. Lane, Leiden, 239-304.
- Sallaberger, W. 1999, "Neujahr(sfest) nach sumerischen Quellen", *Reallexikon der Assyriologie*, 9: 291-294.
- Schmäckel, H. 1938, "Dagan", *Reallexikon der Assyriologie*, 2: 99-101.
- Seeher, J. 2001, "Die Ausgrabungen in Boğazköy-Hattusa 2000", *Archäologischer Anzeiger*, 2001: 334-362.
- Segal, J. B. 1970, *Edessa*. Oxford.
- Showerman, G. 1969, *The Great Mother of the Gods*. Chicago.
- Türk, H. 2002, *Nusayrılık (Arap Alevliği) ve Nusayrilerde Hızır İnanç*. Ankara.
- Wegner, I. 1978, "Regenzauber im Hattiland", *Ugarit Forschungen*, 10: 403-409.
- Wiggins, S. A. 2000, "The Weather under Baal: Meteorology in KTU 1.1-6", *Ugarit Forschungen*, 33: 577-598.
- Yörükân, Y. Z. 1998, *Anadolu'da Aleviler ve Tahtacılar*. Ankara.
- Zimmer, D. H. 1926, "Babylonische Neujahrsfest", *Der Alte Orient*, 25/3: 3-28.